

Manasterski, Dariusz / Januszek, Katarzyna

Tradycje kulturowe grupy Linin we wczesnej fazie kultury trzcinięckiej na Mazowszu w świetle materiałów ze stanowisk w Raszynie i w Regułach koło Warszawy

Światowit 8 (49)/Fasc.B, 41-48

2009-2010

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

DARIUSZ MANASTERSKI, KATARZYNA JANUSZEK

**TRADYCJE KULTUROWE GRUPY LININ WE WCZESNEJ FAZIE KULTURY TRZCINIECKIEJ
NA MAZOWSZU W ŚWIELE MATERIAŁÓW ZE STANOWISK W RASZYNIE
I W REGULACH KOŁO WARSZAWY
(PL. 17–19)**

1. Wstęp

Od 1959 roku, kiedy Aleksander Gardawski podjął próbę scharakteryzowania kultury trzcinięckiej (KT), wiadomo jest, że ugrupowanie to wykształciło się w Europie Środkowej na lokalnym podłożu społeczności schyłku neolitu i początków epoki brązu (GARDAWSKI 1959: 167–168). Już wtedy autor sugerował znaczący udział grup paraneolitycznych w procesie wykształcania się opisywanej jednostki¹. Kolejne ujęcia, których celem była aktualizacja stanu badań i poglądów, a zwłaszcza ostatnie, autorstwa P. Makarowicza (2010: 387–388 – tam wcześniejsza literatura), wskazywały na Niż Polski jako obszar wykształcania się KT. W procesie tym wzięły udział późne grupy kultury amfor kulistych (KAK), kultury ceramiki sznurowej (KCSz) oraz kultura iwieńska (KI). Zwrócono również uwagę na fakt, że na obszarze Pojezierza Mazurskiego i Niziny Mazowieckiej jednym z głównych składników były zasiedlające te tereny grupy paraneolityczne o synkretycznym charakterze (MANASTERSKI 2009: 148–149; MAKAROWICZ 2010: 24, 388–389). O ile społeczności początku epoki brązu pierwszego z wymienionych obszarów doczekały się monografii (MANASTERSKI 2009), o tyle te z Mazowsza i Podlasia nadal czekają na opracowanie (por. DĄBROWSKI 2006: 22; MAKAROWICZ 2010: 24). W ich przypadku problemem nie jest brak źródeł, lecz niedostatek ich opracowań i publikacji. Dlatego też niniejszy artykuł należy traktować jako przyczynek do dyskusji nad genezą KT na Mazowszu i rolą ugrupowań paraneolitycznych w tym procesie. Za przykład posłużą nam materiały pozyskane w trakcie inwestorskich badań wyprzedzających, prowadzonych w Raszynie, gm. *loca*, i w Regulach, gm. Michałowice, obie miejscowości w woj. mazowieckim. Jednocześnie intencją autorów jest zachęcenie szanownych Koleżanek i Kolegów do publikacji wszystkich źródeł pochodzących z badań terenowych, które mogłyby w przyszłości umożliwić aktualizację poglądów na temat przedstawianych poniżej zagadnień.

2. Komponenty paraneolityczne w źródłach kultury trzcinięckiej ze stanowiska 7 w Raszynie

Na stanowisku tym przeprowadzono badania wykopaliskowe w części południowej, przylegającej do terasy rzeki Raszynki (MANASTERSKI 2003). W trakcie prac odkryto obiekty kultury przeworskiej (KP), związane z metalurgią żelaza, oraz pozostałości szalasu ludności KT wraz z artefaktami ceramicznymi, krzemionymi, kamiennymi i kościanymi². Wiele z nich nosiło cechy charakterystyczne dla ugrupowań paraneolitycznych, wykazując niekiedy bezpośrednie nawiązania do grupy Linin (GL).

Szalasowa konstrukcja mieszkalna

Jej podstawę wyznaczały otoczaki kamienne ułożone w krąg o średnicy około 3,5 m (Ryc. 1). Najpewniej służyły one do stabilizacji konstrukcji i poszycia. We wnętrzu znajdowały się pozostałości paleniska i duży płaski kamień. Między kręgiem a paleniskiem odkryto trzy skupiska artefaktów (A, B, C), na które składały się ułamki naczyń glinianych, przedmioty krzemienne i kamienne oraz grociki kościane. Materiały te wskazywały na mieszkalno-pracowniczy charakter obiektu. Analogiczne konstrukcje znane są w Europie Środkowej ze stanowisk kultury niemeńskiej (KNi) (JÓZWIĄK 2003: 225) oraz z kultury Narwa (KNa) w Estonii (OŠČIBKINA 1996: 143, ryc. 45:VII). Wyróżniane są tu domostwa/szalaszy o okrągłych i prostokątnych zarysach podstawy, konstrukcji żerdziowej i poszyciu stabilizowanym u dołu kamieniami. W ich wnętrzach znajdowały się paleniska (OLSZEWSKI 1987: 7–9; JÓZWIĄK 2003: 225). Zbliżone domostwa w Europie Północnej wznosiły zbieracko-łowieckie grupy Lapończyków, hodujących niewielkie, trzy- czteroosobnicze stada reniferów (VORREN, MANKER 1980: 91–93, ryc. 25, 26, fot. 10, 11, 21; KELE, MARIOT 1986: fot. 49). Podobne siedliska znane są także u innych społeczności o charakterze

¹ Wg A. Gardawskiego była to „polska” grupa kultury grzebykowej (GARDAWSKI 1959: 124–128), którą współcześnie nazywa się zachodnim odłamem kultury niemeńskiej (JÓZWIĄK 2003: 189–194), a w przypadku Mazowsza i Podlasia – grupą linińską (KEMPISTY 1973: 68–69).

² Dokładna prezentacja i interpretacja wszystkich źródeł znajdujących się w przygotowanym do druku opracowaniu: D. Manasterski, K. Januszek, *Obiekt mieszkalny ludności kultury trzcinięckiej z Raszyna koło Warszawy*.

koczowniczym³. Można zatem przyjąć, że omawiane konstrukcje są charakterystyczne dla ugrupowań mobilnych, trudniących się zbieractwem, łowiectwem i hodowlą przędzawczy. W przypadku mazowieckich społeczności KT, obraz gospodarki był prawdopodobnie zbliżony, zwłaszcza we wczesnej fazie rozwoju tej kultury (por. GÓRSKI, MAKAROWICZ, TARAS 2004: 196, 209). Dla naszego wniosku jest to tym ważniejsze, że podobny model gospodarczy stwierdzono w ugrupowaniach późnoparaneolitycznych na Niżu Polskim, między innymi w GL (JÓZWIAK 2003: 234–236; MANASTERSKI 2009: 136–140).

Ceramika

Ułamki ceramiki pozwoliły na wyróżnienie co najmniej ośmiu różnych naczyń glinianych. Na podstawie przesłanek morfologicznych i stylistycznych określone zostały jako charakterystyczne dla KT. Ich technologia, mieszcząc się w ramach przyjętych dla ceramiki tej kultury, wykazała zaledwie w dwóch przypadkach zastosowanie tzw. klasycznej receptury trzcinieckiej (por. GARDAWSKI 1959: 90n). Jej skład wskazywał raczej na przygotowanie mas ceramicznych stosowanych powszechnie w wytwórczości naczyń późnoparaneolitycznych (KEMPISTY 1972; 1973: 13–25; JÓZWIAK 2003: 190n; MANASTERSKI 2009: 30n, 141). Z naszego punktu widzenia najistotniejsze są ułamki pochodzące z trzech pojemników. Pierwszy to forma esowata zdobiona na krawędzi wylewu prostokątnymi, skośnie wciskanymi, lecz płytkimi odciskami stempla oraz sześcioma dookołnymi liniami rytymi na szyi (**Ryc. 2:1**). Pierwszy i drugi żłobek zostały rozdzielone prostokątnymi, zbliżonymi do kwadratu, skośnie wciskanymi odciskami stempla, odmiennego od użytego do karbowania wylewu. Kolejne naczynie ma również esowatą formę, lecz na szyi znajduje się dookoła listwa plastyczna, a pod krawędzią wylewu małe, ale głębokie odciski trójkątnego stempla (**Ryc. 2:2**). Ostatni z omawianych pojemników miał najpewniej również esowatą formę, a na szyi dwie równoległe listwy plastyczne, dodatkowo podkreślone prostokątnymi odciskami stempla, w układzie diagonalnym (**Ryc. 2:3**).

Przedmioty krzemienne

Odkryty wewnątrz szałasu zbiór 31 przedmiotów krzemiennych, zarejestrowanych w trzech skupiskach, został zaliczony do wczesnego, lokalnego etapu krzemieniarstwa KT na terenie Mazowsza (por. przyp. 2). Pod względem surowcowym i technologicznym tworzył on eklektyczny zespół wytworów. W jego skład wchodziły przedmioty wykonane z różnych odmian surowców narzutowych oraz

z krzemienia czekoladowego. Obok wyrobów charakterystycznych dla KT (formy narzędziowe łuszczeni, nóż sierpowaty, wkładka paratylcowa) zarejestrowano także kilka okazów potencjalnie związanych z tradycją krzemieniarstwa niemeńskiego:

- a) Trzy wióry z rdzeni jednopiętowych z krzemienia czekoladowego. Dwa z nich – z odłamanymi wierzchołkami – odnaleziono w skupisku B, natomiast cały egzemplarz znajdował się między kamieniami na obwodzie obiektu. Ich cechy morfologiczne, takie jak: regularne krawędzie boczne, w przypadku całego okazu – podgięcie wierzchołka, a także elipsoidalne, płaskie piętki i delikatne sęczi, pozwalają wiązać je z wiórami uzyskiwanymi z rdzenia janisławickiego. Elementy janisławickie zwykle obecne są w inwentarzach KNi, przez co krzemieniarstwo tej jednostki traktowane jest rozmaicie. Z jednej strony uznawane jest za kolejne stadium ciągu kulturowego, w którym czytelne są genetyczne związki ze środowiskiem świderskim, kundajskim oraz janisławickim (J.K. KOZŁOWSKI, S.K. KOZŁOWSKI 1975: 328). Z drugiej zaś, określane są jako wytwórczość reprezentująca od początku własny, oryginalny przemysł, mający w znacznej mierze charakter neolityczny, a pojawiające się w nim elementy mezolitycznych tradycji krzemieniarskich interpretowane są jako wyraz kontaktów z przeżywającymi się grupami kręgu janisławickiego (SZYM-CZAK 1995: 152, 153). W innym ujęciu wytwórczość ta zbliżona była do standardów mezolitycznych, a w inwentarzach bardzo rzadkie są formy o pokroju neolitycznym (JÓZWIAK 2003: 230). W przypadku Mazowsza, w ramach GL, należy liczyć się z możliwością przetrwania, prawdopodobnie aż do początku epoki brązu, stylistyki krzemieniarstwa miejscowych społeczności mezolitycznych, związanych z kręgiem janisławickim. Stąd też, obecne we wczesnych inwentarzach KT na wspomnianym obszarze, elementy janisławickie tłumaczyć można udziałem paraneolitycznych społeczności GL w genezie trzcinieckiego systemu kulturowego.
- b) Asymetryczny grocik trójkątny o lekko wciętej podstawie, uformowany retuszem powierzchniowym (**Ryc. 3:1**), jest w całości przepalony, co uniemożliwia określenie odmiany surowca krzemiennego. Zabytek znajdował się w skupisku pracownianym C, związanym z przetwórstwem krzemieni narzutowych. Formy analogiczne do opisywanej zwykle kojarzone są z KCSz, mimo ich obecności w kontekście ceramiki trzcinieckiej na terenie Mazowsza i Podlasia (BORKOWSKI, KOWALEWSKI 1997:

³ Np. w Azji Środkowej, gdzie wykonywane są nadal przez koczowników (np. KELE, MARIOT 1986: fot. 45; http://travel.mongabay.com/cina/600/china_106-7511.JPG).

206–208). W inwentarzach kultur paraneolitycznych podobne okazy wiązane są z wpływami z kręgu sznurowego, np. te z KNa (RIMANTIENÉ 1979: 167; GIRININKAS 1990: ryc. 25; 1994: ryc. 131, 240). Z kolei identyczne pod względem morfologii egzemplarze znane z KNi (BALCER 1983: 248), niektórzy badacze wiążą z młodszą fazą tej kultury ze względu na retusz powierzchniowy (MARSZAŁEK 2001: 118). W konsekwencji opisywany grocik można łączyć z tradycją GL. W grupie tej elementy KCSz rozpoznano dotąd jedynie w dekoracji ceramiki trzeciego horyzontu linińskiego (JÓZWIĄK 2003: 201–204).

3. Komponenty paraneolityczne w źródłach kultury trzcinięckiej ze stanowiska 14 w Regulach

W trakcie badań wykopaliskowych prowadzonych w południowej części stanowiska (MANASTERSKI 2005) odnaleziono, oprócz śladów działalności produkcyjnej KP, także starsze, wczesnobrązowe relikty, związane z pobytom w tym miejscu ludności KT⁴.

Najciekawszym okazało się odkrycie, znajdującej się pod poziomem osadniczym kultury przeworskiej, trzcinięckiej warstwy kulturowej, o miąższości dochodzącej do ok. 10 cm. Rozciągała się ona wzdłuż dawnego brzegu rzeki Raszynki, na obszarze blisko 80 m² i rozdzielona była od poziomu przeworskiego cienką warstewką piasku. W trzech miejscach została jednak zaburzona jamami KP. Z warstwy trzcinięckiej pozyskano kilkadziesiąt fragmentów ceramiki, którym towarzyszyły zwierzęce szczątki kostne oraz bardzo liczne przedmioty krzemienne. Materiały te nie tworzyły skupisk. W warstwie, pomimo przesiewania i szlamowania, nie odkryto nasion zbóż. Całość sprawiała wrażenie pozostałości po przebywającej w tym miejscu niewielkiej grupie ludzi, którzy bądź mieszkali w szałasach/namiotach, bądź w budowli stałej – naziemnej, nie pozostawiającej śladów konstrukcyjnych poniżej poziomu użytkowego (por. GÓRSKI, MAKAROWICZ, TARAS 2004: 195n, 208–209).

Ceramika

Odkryto kilkadziesiąt fragmentów pochodzących z co najmniej 21 naczyń o charakterystycznej dla KT dekoracji, składającej się z dookólnych linii rytych oraz listew plastycznych, umieszczonych w górnych partiach esowatych pojemników, dodatkowo zdobionych różnego rodzaju

odciskami stempli. Spośród nich wyróżniono siedem kategorii układów zdobniczych: a – grupy dookólnych linii rytych, rozdzielone rzędami stempelków, b – ornament krokwiowy, kończący układ innych wątków zdobniczych, c – akcenty pionowe, rozdzielające ornamentykę horyzontalną, d – listwa/listwy plastyczne, e – ornament stempelkowy kończący układ innych wątków zdobniczych, f – dekoracja krawędzi wylewów, g – zdobienie podkrawędne we wnętrzu. Większość z odkrytych naczyń nosi cechy charakterystyczne dla stylistyki KI, co pozwoliło stwierdzić ich wczesną pozycję chronologiczną (por. przyp. 4). Niektóre jednak nawiązywały do stylistyki paraneolitycznej, związanej na Mazowszu z GL i ze względu na tematykę prowadzonych rozważań poświęcimy im więcej miejsca. Bez wątpienia są to naczynia posiadające zdobioną krawędź wylewu oraz dekorowane wnętrze w części podwylewowej. W pierwszym przypadku mamy do czynienia z odciskami okrągłych stempli na pogrubionym i spłaszczonym wylewie (Ryc. 2:4) lub z krawędzią „nacinaną” (Ryc. 2:5), w drugim zaś z odciskami kolistych stempelków wewnątrz wylewu (Ryc. 2:6,7). Poza tym wspomniane naczynia dekorowane są żłobkami, pod którymi – w dwóch przypadkach – widoczne są rycia diagonalne w układzie wiszących trójkątów i krokwi, a w jednym – powtarzający się układ kolistych stempelków. Dekorowanie krawędzi oraz wewnętrznych partii naczyń nie jest częstym zjawiskiem w KT (por. GARDAWSKI 1959: 124n; TARAS 1995: 63n; 1998: 84–86, ryc. 1–8; MAKAROWICZ 1998: 34–52; GÓRSKI 1998: 65–66). Łączyć je należy głównie ze strefą społeczności leśno-wschodnioeuropejskich⁵, do których zalicza się GL (np. KEMPISTY 1972; 1973: 13n). Biorąc pod uwagę fakt, że GL wzięła udział w formowaniu KT, należy uznać taki sposób zdobienia za spuściznę tej pierwszej.

Przedmioty krzemienne

W warstwie kulturowej odkryto 1287 przedmiotów krzemiennych, które nie tworzyły skupisk. Zaliczone zostały do relikwów wczesnego, lokalnego etapu krzemieniarstwa KT na terenie Mazowsza (por. przyp. 4). Zdecydowanie przeważały wśród nich wyroby z krzemienia narzutowego (77,5%). Oprócz tego odnotowano również wytwory z surowców importowanych, tj. z krzemienia czekoladowego (5,1%) i wołyńskiego (2,9%). Pozostałe 14,5% to okazy zmienione termicznie lub całkowicie pokryte patyną, co uniemożliwiło określenie odmiany surowca. Większość wydzielonych form (ponad tysiąc) to pozostałości po

⁴ Dokładna prezentacja i interpretacja wszystkich źródeł znajduje się w przygotowanym do druku opracowaniu: K. Januszek, D. Manasterski, *Obozowisko ludności kultury trzcinięckiej z Regul kolo Warszawy*.

⁵ Ceramika o podobnej stylistyce z Pojezierza Mazurskiego wykazuje eklektyzm w zakresie technologii i stylistyk kultur późnoneolitycznych, wczesnej epoki brązu oraz paraneolitycznych z wyraźnym wskazaniem na podobieństwa do GL (MANASTERSKI 2009: 30n, 125n).

produkcji półsurowca wiórowego i odłupkowego przy użyciu różnych technik (m. in. łuszczniowej). Pozostałe okazy tworzą grupę 111 narzędzi, wśród których dominują typy charakterystyczne dla KT (wkładki do zbrojenia narzędzi o złożonym ostrzu i narzędzia łuszczniowe). Z tradycją GL można łączyć niektóre przedmioty z krzemieni narzutowych i czekoladowych, związane z eksploatacją wiórową oraz kilka narzędzi. Wśród tych pierwszych należy wymienić rdzenie jednopiętowe wiórowe (Ryc. 3:2–5), uformowane w większości z okruchów krzemieni narzutowych. Tylko jeden z nich powstał z surowca czekoladowego (Ryc. 3:5). Każdy z rdzeni charakteryzuje się wydłużoną piętą, noszącą ślady świeżenia, i trójkątną odłupnią na wąskim boku eksploatowanej bryły.

Kolejne to narzędzia, takie jak: trójkąty rozwartokątne z krzemienia narzutowego (Ryc. 3:6,7) oraz wiór z surowca czekoladowego z retuszowaną wnęką (Ryc. 3:8), być może przygotowaną do produkcji zbrojnika typu Wieliszew.

Wymienione rodzaje wytworów, związane z eksploatacją wiórową, a także narzędzia, nawiązują swoją morfologią do okazów znanych ze stanowisk w Wistce Szlacheckiej i w Wieliszewie (por. SCHILD, MARCZAK, KRÓLIK 1975: tabl. VI, VII:4, XVII:2, XXIII), co sugeruje ich związek z kulturą janisławicką. Wśród źródeł KT z Reguł przedstawione wyroby są elementem mezolitycznych tradycji krzemieniarskich, które utrwaliła do początku epoki brązu paraneolityczna GL. Nie są więc one przykładem reutilizacji wytworów mezolitycznych przez społeczność trzciniecką.

4. Podsumowanie

Zaprezentowane w naszych rozważaniach materiały o cechach starszych niż KT nie znajdują bezpośrednich analogii w źródłach klasycznie trzcinieckich. Pozostałości obiektu, niektóre elementy dekoracji naczyń oraz wytworów krzemieniennych sięgają swoimi korzeniami do poprzedzających grup zbieracko-łowieckich (GL), które brały udział w formowaniu się na Mazowszu nowej, wczesnobrązowej jednostki kulturowej. Stylistyka dekoracji zaprezentowanych naczyń, tak istotna w identyfikacji kulturowej, ma charakter synkretyczny, na który składają się cechy GL i KI (por. przyp. 2, 4). W konsekwencji prowadziło to do wykształcenia się swoistego, a zarazem różnorodnego zdobnictwa w KT (por. MAKAROWICZ 2010: tab. 1.1–5). O ile zatem dookolne linie ryte oraz listwa/listwy plastyczne umieszczone na szyjach esowatych naczyń uznaje się za charakterystyczne dla KI, a później również dla KT (GARDAWSKI 1959: 94–96; CZEBRESZUK 1998: 413–414, 424, ryc. 9; DĄBROWSKI 2004: tab. I; MAKAROWICZ 2010: tab. 1.1–5, ryc. 2.1–16), to dekoracja wylewów oraz różnorodne odciski stemplowe, są typowe dla zdobnictwa leśno-wschodnioeuropejskich społeczności paraneolitycznych, w tym także dla GL, skąd pochodzą najliczniejsze analogie (np. KEMPISTY 1972; 1973; JÓZWIĄK 2003: 183n; MANASTERSKI 2009: 62–80). Biorąc pod uwagę tradycjonalizm

oraz przywiązywanie wagi do zdobnictwa, wyrażającego tożsamość grupową (KOWALSKI 2003), można przyjąć, że prezentowane naczynia stanowią dowód na linijską tradycję/korzenie wśród mieszkańców obozowisk w Raszynie i Regułach. W przypadku tego pierwszego stanowiska, za silnymi związkami z tradycją zabudowy paraneolitycznej przemawia konstrukcja obiektu szałasowego. Poza tym z obydwu stanowisk pochodzą zabytki potwierdzające silne tradycje paraneolityczne w krzemieniarstwie omawianych grup. Choć pozostałe źródła ceramiczne, nawiązujące do stylistyki KI, wskazują na stosunkowo wczesną metrykę omawianych zespołów, to należy pamiętać, że tradycje ugrupowań zbieracko-łowieckich są widoczne w materiałach zarówno rozwiniętej, jak też późnej KT, a ich intensywność wzrasta w kierunku północno-wschodnim (MIŚKIEWICZ 1978: 180n; BLAJER 1989: 441–454; KRYVALCEVIČ 1997: 77n, 1998a: 17n; 1998b: 345n; CZEBRESZUK 2001: 172–176). Analogicznie przedstawia się sytuacja w przypadku materiałów krzemieniennych, wśród których wyróżniają się dwie grupy zabytków. Pierwszą z nich stanowią przedmioty uznawane za charakterystyczne dla krzemieniarstwa trzcinieckiego. Są to artefakty wykonane przeważnie techniką łuszczniową lub też inną, dostosowywaną każdorazowo do formy półsurowca czy surowca, głównie narzutowego. Drugą grupę tworzą wyroby o cechach archaicznych we wczesnej epoce brązu, tj. takich, które nawiązują do technologii neolitycznych i mezolitycznych. Te ostatnie, stwierdzone nagminnie w całej strefie paraneolitycznej (leśno-wschodnioeuropejskiej), można w omawianych przypadkach uznać za spuściznę GL. Co prawda nie scharakteryzowano dotąd krzemieniarstwa wspomnianego ugrupowania, lecz należy sądzić, że ten stan nie wynika z absencji materiałów, a raczej z „tradycyjnego” sposobu ich opracowywania. Mamy tu na myśli oddzielenie metodą typologiczną zabytków krzemieniennych od współwystępującej z nimi ceramiki linijskiej, przy założeniu z góry ich mechanicznego przemieszania. Na ten fakt zwróciła już wcześniej uwagę E. Kempisty (1973: 32). O tym, że należy bardzo ostrożnie podchodzić do podobnych zespołów źródeł, świadczą dobitnie odkrycia z północno-zachodniej Polski, gdzie na stanowiskach paraneolitycznych odkryto materiały wykazujące daleko idący eklektyzm (KOBUSIEWICZ 1999: 170n). Koronnym argumentem potwierdzającym słuszność tego odmiennego – od wcześniejszej praktyki – spojrzenia na źródła krzemienne była zawartość szałasów z Raszyna oraz inwentarz warstwy kulturowej z Reguł.

Na zakończenie warto poświęcić kilka zdań GL, jako jednostce wyjściowej, biorącej udział w formowaniu się KT na Mazowszu. Była to formacja heterogeniczna, którą tworzyły ugrupowania późnoneolityczne o zróżnicowanej genezie, zarówno o charakterze rolniczo-hodowlanym, jak też łowiecko-zbierackim. Została ona wydzielona głównie na podstawie ceramiki pochodzącej ze stanowisk bez warstwy kulturowej i obiektów (KEMPISTY 1972; 1973). Jej modelu gospodarczego można było się jedynie domyślać na podstawie analizy charakteru osadnictwa, przy braku

jakichkolwiek dowodów na uprawę i hodowlę. Natomiast rzeczą kuriozalną był brak charakterystyki teoretycznie najliczniejszej grupy zabytków, jaką powinny być wytwory krzemienne. Nie wynikał on jednak z absencji tych przedmiotów, bowiem odkrywano je z ceramiką GL. Paradoksalnie jednak klasyfikowano je oddzielnie, stwierdzając wśród krzemieni obecność cech innych, najczęściej starszych jednostek kulturowych. Takie traktowanie źródeł można w pewnym sensie usprawiedliwić, gdyż – jak wspomnieliśmy wcześniej – na odkrywanych stanowiskach nie zarejestrowano obiektów. Różnorodność materiałów odkrywanych pod humusem można było tłumaczyć nakładaniem się w tym samym miejscu, lecz w różnym czasie, obozowisk rozmaitych grup. Dopiero badania w Raszynie i w Regulach uzmysłowiły nam, że najpewniej mamy do czynienia

z długotrwałą tradycją stosowania technologii mezołitycznych, która przetrwała aż do wczesnej epoki brązu, kiedy to doszło do przekształcenia się GL w KT.

Dr Dariusz Manasterski
Instytut Archeologii
Uniwersytet Warszawski
dmanasterski@uw.edu.pl

Dr Katarzyna Januszek
Instytut Archeologii
Uniwersytet Warszawski
katarzyna.januszek@uw.edu.pl

Literatura

BALCER, B.

1983 *Wytwórczość narzędzi krzemianych w neolicie ziem Polski*, Wrocław.

BLAJER, W.

1989 *Kultura trzcinińska*, (w:) J. Kmiecinski (red.), *Pradzieje ziem polskich*, t. I/2: *Epoka brązu i początki epoki żelaza*, Warszawa–Łódź, 441–455.

BORKOWSKI, W., KOWALEWSKI, M.

1997 *Krzemienne groty strzał z epoki brązu z terenów Mazowsza i Podlasia*, (w:) J. Lech, D. Piotrowska (red.), *Z badań nad krzemieniarstwem epoki brązu i wczesnej epoki żelaza. Materiały sympozjum zorganizowanego w Warszawie 20 – 22 października 1994 r.*, Polska Akademia Nauk. Komitet Nauk Pra- i Protohistorycznych. Prace II, Warszawa, 205–214.

CZEBRESZUK, J.

1998 *Trzcinię – koniec pewnej tradycji*, (w:) A. Koško, J. Czebreszuk (red.), „Trzcinię” – system kulturowy czy interkulturowy proces?, Poznań, 411–429.

2001 *Schyłek neolitu i początki epoki brązu w strefie południowo-zachodniobałtyckiej*, Poznań.

DĄBROWSKI, J.

2004 *Ältere Bronzezeit in Polen. Starsza epoka brązu w Polsce*, Warszawa.

2006 *Kultura trzcinińska i tużycza na Mazowszu*, (w:) *Starożytne Mazowsze. Materiały z sesji archeologicznej, która odbyła się dnia 19 października 2006 r. w Pultusku*, Warszawa, 21–30.

GARDAWSKI, A.

1959 *Plemiona kultury trzcinińskiej w Polsce*, „Materiały Starożytne” V, 7–189.

GIRININKAS, A.

1990 *Kretuonas. Vidurinis ir vėlyvasis neolitas. Monografija*, „Lietuvos Archeologija” 7, 4–112.

1994 *Baltų kultūros ištakos*, Vilnius.

GÓRSKI, J.

1998 *Podstawy taksonomii kultury trzcinińskiej w dorzeczu górnej Wisły*, (w:) A. Koško, J. Czebreszuk (red.), „Trzcinię” – system kulturowy czy interkulturowy proces?, Poznań, 61–73.

GÓRSKI, J., MAKAROWICZ, P., TARAS, H.

- 2004 *Podstawy gospodarcze ludności kręgu trzcinickiego w dorzeczu Wisły i Odry*, (w:) A. Koško, M. Szmyt (red.), *Nomadyzm a pastoralizm w międzyrzeczu Wisły i Dniepru*, Poznań, 191–213.

JÓZWIAK, B.

- 2003 *Spoleczności subneolitu wschodnioeuropejskiego na Niżu Polskim w międzyrzeczu Odry i Wisły*, Poznań.

KELE, F., MARIOT, P.

- 1986 *Krajobraz Człowiek Środowisko*, Wrocław.

KEMPISTY, E.

- 1972 *Materiały tzw. kultury ceramiki grzebykowo-dotkowej z terenu Mazowsza i Podlasia*, „Wiadomości Archeologiczne” XXXVII/4, 411–483.
1973 *Kultura „ceramiki grzebykowo-dotkowej” na Mazowszu i Podlasiu*, „Wiadomości Archeologiczne” XXXVIII/1, 3–74.

KOBUSIEWICZ, M.

- 1999 *Ludy łowiecko-zbierackie północno-zachodniej Polski*, Poznań.

KOWALSKI, A.P.

- 2003 *Ornament jako wyznacznik kallotropijny w „sztuce pradziejowej”*, (w:) B. Gediga, A.P. Kowalski (red.), *Estetyka w archeologii*, Gdańsk, 67–77.

KOZŁOWSKI, J.K., KOZŁOWSKI, S.K.

- 1975 *Pradzieje Europy od XL do IV tysiąclecia p.n.e.*, Warszawa.

KRYVALCEVIČ, M.

- 1997 *Z badań nad kulturą trzcinicką na Polesiu Białoruskim w dorzeczu Prypeci*, „Folia Praehistorica Posnaniensia” VIII, 70–96.
1998a *Identification of the South Belorussian „Trzcinić”,* (w:) A. Koško, J. Czebreszuk (red.), „Trzcinić” – system kulturowy czy interkulturowy proces?, Poznań, 17–31.
1998b *A contribution to the study of problems concerning the beginnings of “Trzcinić” in the Southern Belarus*, (w:) A. Koško, J. Czebreszuk (red.), „Trzcinić” – system kulturowy czy interkulturowy proces?, Poznań, 345–353.

MAKAROWICZ, P.

- 1998 *Kujawski nurt trzcinickiego kręgu kulturowego – podstawy taksonomiczne*, (w:) A. Koško, J. Czebreszuk (red.), „Trzcinić” – system kulturowy czy interkulturowy proces?, Poznań, 33–60.
2010 *Trzcinićski krąg kulturowy – wspólnota pogranicza Wschodu i Zachodu Europy*, Poznań.

MANASTERSKI, D.

- 2003 *Wyniki badań ratowniczych, przeprowadzonych w latach 2001 i 2003 na stanowisku wielokulturowym nr AZP 58-65/7 w Raszynie-Rybiu, gm. Raszyn, woj. mazowieckie*, Warszawa (maszynopis w archiwum Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków).
2005 *Wyniki badań ratowniczych przeprowadzonych w 2005 r. na stanowisku wielokulturowym nr AZP 58-65/14 w Regulach, gm. Michałowice, woj. mazowieckie*, Warszawa (maszynopis w IA UW).
2009 *Pojezierze Mazurskie u schyłku neolitu i na początku epoki brązu w świetle zespołów typu Ząbie-Szeszno*, Warszawa.

MARSZAŁEK, R.

- 2001 *Materiały krzemienne ze stanowiska Berżupia, Dubicze, Dymitrowka i Grybosze z południowej Litwy*, „Wiadomości Archeologiczne” LV (1999–2001), 101–121.

MIŚKIEWICZ, J.

- 1978 *Kultura trzcinićska*, (w:) W. Hensel, A. Gardawski, J. Kowalczyk (red.), *Prabistoria ziem polskich*, t. III: *Wczesna epoka brązu*, Wrocław, 173–196.

OLSZEWSKI, A.P.

1987 *Osadnictwo epimezolityczne w Korzeczniku, woj. Konińskie, stanowisko 6/7*, Inowrocław.

OŠČIBKINA, S.V.

1996 (red.) *Archeologiâ. Neolit severnoj Evrazii*, Moskva.

RIMANTIENĖ, R.

1979 *Šventoji. Narvos kultūros gyvenvietės*, Vilnius.

SCHILD, R., MARCZAK, M., KRÓLIK, H.

1975 *Późny mezolit. Próba wieloaspektowej analizy otwartych stanowisk piaskowych*, Wrocław.

SZYMCZAK, K.

1995 *Epoka kamienia Polski północno-wschodniej na tle środkowoeuropejskim*, Warszawa.

TARAS, H.

1995 *Kultura trzciniicka w międzyrzeczu Wisły, Bugu i Sanu*, Lublin.

1998 *Podstawy taksonomii kultury trzciniickiej w dorzeczu górnej Wisły*, (w:) A. Koško, J. Czebreszuk (red.), „Trzciniac” – system kulturowy czy interkulturowy proces?, Poznań, 75–86.

VORREN, Ø., MANKER, E.

1980 *Lapończycy. Zarys historii kultury*, Warszawa.

CULTURAL TRADITIONS OF THE LININ GROUP IN EARLY TRZCINIEC CULTURE IN MASOVIA
AS REPRESENTED BY MATERIALS FROM SITES IN RASZYN AND REGULY NEAR WARSAW

Ever since Aleksander Gardawski described Trzciniec culture (TC) in 1959 it has been known that the group evolved in Central Europe on the background of Late Neolithic and Early Bronze communities (GARDAWSKI 1959: 167–168). He suggested, already then, influences of para-Neolithic groups in the formation of that entity (presently the Linin group (LG) in the case of Masovia). Since then, despite more recent discoveries, the description of Masovian-Podlachian TC group has not been reviewed, nor has its evolution process been reinterpreted. For this reason, the present article should be regarded as a contribution to a discussion of TC origin in Masovia and a role of the LG communities in relation to it. The materials used for the analysis come from sites in Raszyn (municipality Raszyn) and Reguły (municipality Michałowice), both in the Mazowieckie Voivodeship, as at this stage of research they are one of the key resources referring to the subject.

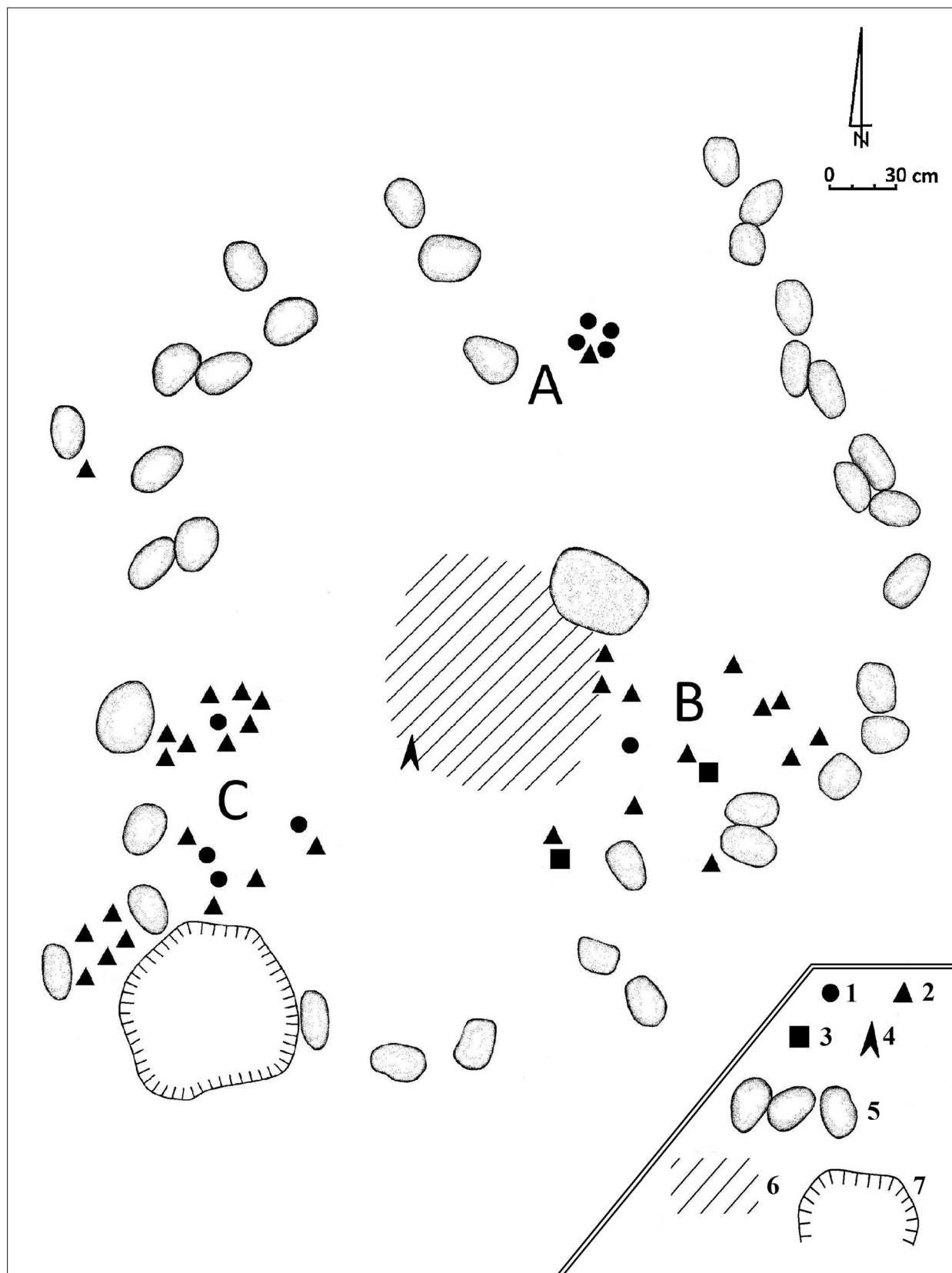
In the encampment in Raszyn (MANASTERSKI 2003) there were found remains of a shelter-like housing structure (Fig. 1) typical of all the para-Neolithic groups of East European forest zone (JÓZWIĄK 2003: 225; OŠČIBKINA 1996: 143, fig. 45:VII; OLSZEWSKI 1987: 7–9). 31 flint and three stone artifacts, together with remains of eight ceramic vessels characteristic of Early TC were discovered inside a stone circle which defined the ground floor of the shelter. Some of the objects displayed features typical of para-Neolithic artifacts. In the case of pottery they were represented by impressions of a variety of stamps (Fig. 2:1–3) while a small triangular arrowhead (Fig. 3:1) and blades represented flint tools. The impressions on the vessels and the arrowhead showed relation to Neman culture and the blades to technology known from the Late Mesolithic.

The site in Reguły yielded a cultural layer with remains of an encampment (MANASTERSKI 2005). The pottery found in it was unequivocally related to an early stage of TC. Apart from that, there were post-consumption animal bone remains and 1287 flint objects. The pottery, just like on Raszyn site, showed para-Neolithic component (LG) in the form of stamp impressions, ribbed edges of utensils as well as decorated inside parts (Fig. 2:4–7). The flint artifacts were found together with the pottery, they did not form separate assemblages and displayed features typical of TC as well as older ones – para-Neolithic, showing Mesolithic techniques. That means there were both micro-lithic single platform blade cores made of erratic and chocolate flint (Fig. 3:2–5) related to Janislavicka culture and triangles and blades (Fig. 3:6–8).

The above mentioned materials displaying archaic (para-Neolithic) features in TC are evidence for LG tradition among the inhabitants of encampments in Raszyn and Reguły, and this may possibly be true about other early TC sites in Masovia.

The LG pottery has already been described well and consequently it is possible to find the features it has in common with early TC pottery, whereas the lack of systematic description of LG flint work makes it difficult to compare it with local developments of this aspect of economy in TC. That state of affairs is probably due to the manner of examination of flint resources. Flint artifacts are usually separated by means of typological method from LG pottery found in the same context and are usually identified as remains of different communities including Mesolithic groups.

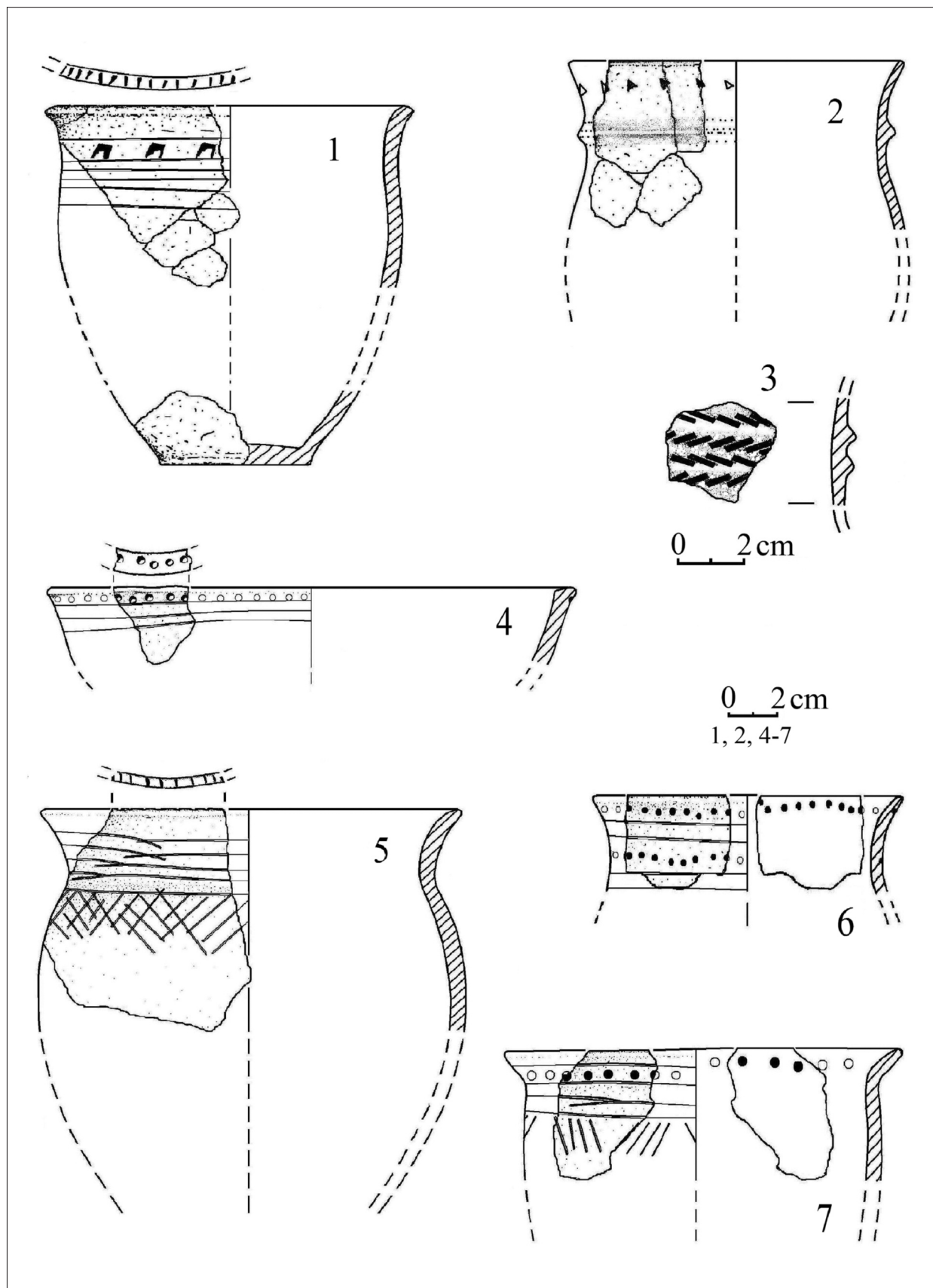
Translated by Barbara Majchrzak

Ryc. 1. Plan szałas z Raszyna, stan. 7. 1 – fragmenty ceramiki; 2 – przedmioty krzemienne; 3 – przedmioty kamienne; 4 – grocik kościany; 5 – otoczaki kamienne; 6 – palenisko; 7 – obiekt z okresu wpływów rzymskich (rys. D. Manasterski).

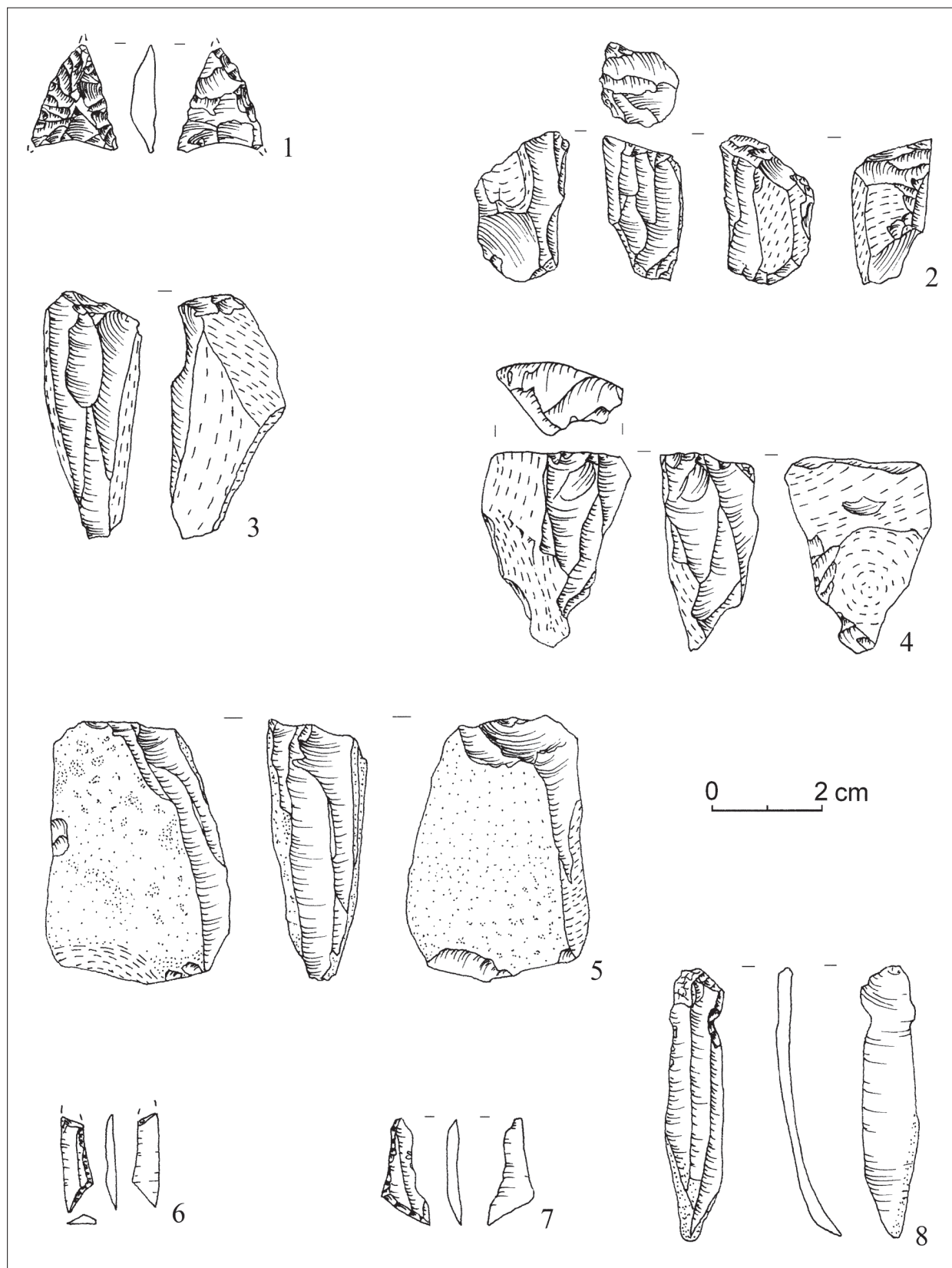
Fig. 1. Plan of the shelter in Raszyn, site 7. 1 – potsherds, 2 – flint objects, 3 – stone objects, 4 – small bone arrowhead, 5 – stone cobbles, 6 – hearth, 7 – feature from the Roman Period.

PLANSZA 18

Ryc. 2. Ceramika kultury trzcinieckiej o cechach grupy Linin z Raszyńa (1–3) i z Reguł (4–7) (rys. D. Manasterski).

Fig. 2. Trzciniec Culture pottery displaying Linin Group features found in Raszyn (1–3) and in Reguły (4–7).

Ryc. 3. Wybór przedmiotów krzemiennych kultury trzcinieckiej o cechach wytwórczości paraneolitycznej ze stanowisk w Raszynie (1) i w Regułach (2–8) (rys. K. Januszek).

Fig. 3. Selection of Trzciniec Culture flint objects displaying para-Neolithic features from sites in Raszyn (1) and in Reguły (2–8).